

Kvinnotricket och EU:s konkurrenskraft

av Olle Folke och Johanna Rickne

Jämställdhet beaktas av många som en möjlig drivkraft för ekonomisk tillväxt. Om man skriver in "Gender Equality" tillsammans med "Economic Growth" i Google får man miljontals träffar, och Världsbankens stora årliga ekonomiska rapport fokuserade år 2012 på hur jämställdhet skapar ekonomisk utveckling genom att ta tillvara alla individers resurser och kompetens. Det är tveklöst så att länder som är mer jämställda nått en högre grad av ekonomisk utveckling, både globalt och inom Europa. I en aktuell studie finner den svenska nationalekonomen Åsa Löfström ett i det närmaste perfekt samband mellan jämställdhet och tillväxt bland EU:s medlemsstater. Dock är riktningen på detta statistiska samband inte uppenbar. Frågan är om jämställdhet är en lyxvara som går att unna sig när man redan uppnått ett högt välstånd eller om det är en av förklaringarna till varför vissa ekonomier lyckats så väl?

Under våren 2012 uttalade sig finansminister Anders Borg i *Dagens Industri* om de stora vinster som Europas ekonomier skulle kunna göra genom att öka kvinnors arbetskraftsdeltagande. Tidningens rubriksättare döpte artikeln till "Kvinnotricket":

Tittar vi på de länder [inom EU] som nu har väldiga bekymmer så har de väldigt låg kvinnlig förvärvsfrekvens. Det är alldeles uppenbart att förändringar som skulle stärka kvinnors deltagande på arbetsmarknaden skulle höja tillväxten under en lång tid.

I det här kapitlet diskuterar vi möjligheterna för Europas länder att använda sig av detta ”trick” för att uppnå en högre konkurrenskraft. Detta ligger också i linje med EU-institutionernas synsätt, vilket exempelvis uttrycks i rådets strategidokument för jämställdhet där det står att ”jämställdhet mellan kvinnor och män är ett av Europeiska unionens grundläggande värden och att jämställdhetspolitiken är av avgörande betydelse för ekonomisk tillväxt, välbefinnande och konkurrenskraft”. Dokumentet behandlar dels jämställdhet som en orsak till ökad konkurrenskraft på så sätt att arbetskraftens fulla potential kan utnyttjas. Men det behandlar också jämställdhet som en förutsättning för långsiktig konkurrenskraft genom att sociala och ekonomiska klyftor överbyggs. Förutom att förklara hur kvinnotricket ska kunna genomföras i praktiken genom konkreta åtgärder diskuterar vi också möjligheterna och svårigheterna för olika länder att driva igenom den föreslagna politiken.

Europa befinner sig just nu i en djup ekonomisk kris med hög arbetslöshet och tomma statskassor som begränsar möjligheterna att genomföra aktiva politiska åtgärder inom arbetsmarknads- och socialpolitiken. De länder som har det svårast är GIIIPS-länderna (Grekland, Italien, Irland, Portugal och Spanien), där statsfinanserna i dagsläget är hårt ansträngda. Det är dock i dessa länder, vilket vårt kapitel visar, som de potentiella vinsterna av kvinnotricket är som störst. Detta beror på att Europas länder under lång tid utvecklats olika typer av grundläggande välfärdssystem där familjen (läs kvinnor i första hand) haft mer eller mindre ansvar för att tillhandahålla välfärdstjänster i hemmet. I Sydeuropa och på kontinenten har barn- och äldreomsorgen byggts upp kring att en stor del av hushållstjänsterna utförs av kvinnor. Det innebär både att det är i dessa länder som förändringspotentialen är som störst, men också att det är där som både de formella (lagar och regler) och de informella institutionerna, det vill säga normer och traditioner, kan vara som mest ogynnsamma för att kvinnotricket ska lyckas. Vi bör också ta i beaktande att dessa länder belastas av sina stora statsskulder och höga arbetslöshetstal under den pågående ekonomiska krisen. Här blir det viktigt att påpeka att reformer som ökar kvinnors möjligheter till arbete i många fall kan spara pengar för staten och således fungera som en krisåtgärd med

snabb verkan. Jämställdhetsreformer kan bland annat förbättra företagens tillgång på kvalificerad arbetskraft genom att öka utbudet av potentiella arbetstagare, vilket kan öka effektiviteten även på kort sikt.

Kapitlet diskuterar också EU:s roll som en möjlig pådrivare av kvinnotricket. Reformen för att öka jämställdheten ligger vanligtvis under arbetsmarknads- eller socialpolitiken, områden som faller under principen om mellanstatlighet och där politiska beslut ska fattas av varje medlemsland för sig. Här försöker EU påverka den nationella politiken genom så kallad mjuk normgivning, som innebär att medlemsstaterna på frivillig basis utformar gemensamma strategier för att samordna och synkronisera sin politik. Där har kvinnotricket sedan länge ingått, först inom ramen för Lissabonstrategin och nu i den gemensamma ekonomiska strategin Europa 2020. Frågan är om EU:s institutioner har en roll att spela i att få medlemsländerna att omsätta strategiernas retorik i praktik?

Vi vill också redan inledningsvis flagga för att vi inte diskuterar alla dimensioner av kvinnors beslut att arbeta. Vår fokus ligger på utbudssidan, det vill säga på kvinnors eget beslut att delta på arbetsmarknaden. I stort utelämnar vi däremot efterfrågesidan, det vill säga förekomsten av diskriminering och låg villighet bland arbetsgivare att anställa kvinnor. Detta är ett område där EU varit aktivt med lagstiftning, men som förtjänar en längre diskussion än vad som ryms inom detta kapitel. Vi avgränsar också analysen från att diskutera horisontell segregering på arbetsmarknaden, det vill säga att män och kvinnor tenderar att välja olika typer av yrken. Slutligen avgränsar vi även studiens geografiska spännvidd genom att titta närmare på EU-länderna i Västeuropa snarare än de i Östeuropa.

Vi diskuterar i tur och ordning: de ekonomiska argumenten för att ett ökat kvinnligt arbetskraftsdeltagande ger en bättre fungerande ekonomi, möjliga åtgärder och styrmedel både på nationell nivå och inom EU, och att typen av välfärdsstat har stor betydelse både för förutsättningarna och de möjliga vinsterna med att genomföra kvinnotricket. Kapitlet avslutas med en lista med förslag på prisvärda åtgärder.

Kvinnotricket ger en mer effektiv ekonomi

Att få många personer i arbete ses ofta som den enskilt viktigaste faktorn för länders ekonomiska utveckling och konkurrenskraft. Många i lönearbete innebär högre skatteintäkter, och de pengarna kan användas för att investera i gemensamma projekt, såsom infrastruktur som i sin tur ger större förutsättningar för fortsatt utveckling. Att ha ett arbete är naturligtvis också viktigt för den enskilde individen. Med en egen lön kan hen nå en större grad av självbestämmande och möjligheter att utveckla sina förmågor. Detta kan jämföras med de motsatta, negativa, effekterna av att vara arbetslös.

Att många av invånarna har arbete innebär vidare att arbetskraftens talanger och potential utnyttjas fullt ut. När samhällets gemensamma resurser spenderats på att utbilda medborgarna är det ett slöseri om många av de utbildade stannar hemma istället för att arbeta. På samma vis kan vi tänka oss att medborgarna i ett land utgör en ”reserv” av potentiella företagsidéer och innovationer. Ett aktivt deltagande på arbetsmarknaden är (oftast) ett grundvillkor för att denna resurs ska kunna utnyttjas.

En enkel jämförelse av den faktiska situationen i de europeiska länderna tyder på att särskilt kvinnors potentiella bidrag till arbetsmarknaden är underutnyttjat. I de flesta av dessa länder har en större andel kvinnor än män genomgått (åtminstone) en högskoleutbildning, och om vi tittar på de nuvarande studenterna på högre utbildningar finns det idag inte ett enda land där kvinnorna inte är minst lika många som männen. Data från Eurostat visar att det går 115 kvinnor på varje hundratal män som är inskrivna på högskola och universitet inom varje enskilt land, förutom i Tyskland, Grekland, och Nederländerna där andelarna män och kvinnor är ungefär lika stora. För att få avkastning på samhällets gemensamma investeringar i dessa utbildningar bör kvinnor alltså delta på arbetsmarknaden i lika stor, eller större, utsträckning som män. Idag är dock detta inte fallet i något land, då kvinnor uteslutande har ett lägre deltagande.

De ekonomiska vinsterna med att ha medborgarna i arbete bygger också på fördelarna med att ha rätt person på rätt plats för att på så sätt maximera arbetsproduktiviteten genom att låter människor få

använda sina kunskaper och talanger till fullo. Den som trivs på sitt jobb, utvecklas och har arbetsuppgifter som passar de egna specifika talangerna, kommer också att göra sitt bästa. För att nå en sådan situation – alltså rätt person på rätt jobb – är det viktigt att arbetstagaren kan välja fritt mellan olika typer av arbeten istället för att begränsas av fördomar och diskriminering. Fria val av utbildningar och yrken ger därmed mer produktiva arbetstagare. Det handlar om att matcha rätt person med rätt arbete och att till fullo utnyttja befolkningens potential på arbetsmarknaden.

Om det är mer effektivt för ekonomin att ha fler kvinnor i den avlönade arbetskraften innebär det också att vi antar att det är mindre effektivt om de stannar i hemmet. Vi antar alltså att dagens fördelning, där kvinnor i högre grad utför obetalt hemarbete och män i högre grad tar betalda arbeten, är ett relativt ineffektivt utnyttjande av arbetskraftens resurser. Det främsta motargumentet mot detta antagande är att män och kvinnor skiljer sig åt när det gäller deras produktivitet i hushållet. Om kvinnor är bättre på hemarbete (städning, diskning, och – särskilt – barnpassning och uppfostran) kan det vara bättre för ekonomin att de sköter sådana tjänster istället för att lönearbeta.

När nationalekonomen Gary Becker (University of Chicago) förde in analysen av familjen som en ekonomisk enhet till nationalekonomin konstaterade han att "A household is truly a 'small factory'" (en familj är verkligen en 'liten fabrik'). Denna ekonomiska enhet har tillgångar och utgifter. Den behöver också vårda gemensamma investeringar – exempelvis barnen – och sköta om sina lokaler – det vill säga hemmet. För att täcka sina utgifter behöver enheten att minst en av de vuxna har ett arbete som genererar inkomst. Ursprunget till att de två uppdragen, pengar och hemarbete, delades upp så att mannen tog hand om det första och kvinnan det andra var främst den stora arbetsinsats som hemarbetet (i bred bemärkelse) krävde under den historiska tidsperiod då majoriteten av befolkningen arbetade inom jordbruket. Att tvätta, hämta vatten och sörja för maten var omständliga och tidskrävande arbetsuppgifter som innefattade en rad komplicerade moment. Samtidigt var vissa delar av jordbruksarbetet fysiskt tyngre, vilket innebar att männen hade en biologisk fördel. Familjens

gemensamma välfärd gynnas därmed av "specialisering", det vill säga att sysslorna delades upp så att var och en kunde bli bättre på att sköta antingen de tyngre uppgifterna inom jordbruket (för männen) eller hemmet, inklusive vissa arbetsområden inom jordbruket (för kvinnorna).

I dagens moderna ekonomier har värdet av specialisering inom familjen minskat. El- och vattenförsörjning kombinerat med teknisk utveckling har gjort att hushållsmaskiner idag används för de flesta tyngre sysslor. Det innebär i sin tur att det inte längre behövs övning och färdighet för att utföra arbetsuppgifterna. Att placera tvätt eller disk i en maskin och trycka på en knapp är helt enkelt inte något som kvinnor gör bättre än män. Det lönar sig inte heller för familjen att en person stannar hemma och övar sig på att sköta tvätt- och diskmaskinen eftersom sådan övning knappast ger en bra avkastning i form av snabbare utförande. Hushållsmaskinernas inträde i vardagslivet har lett till en samsyn bland ekonomer att det idag inte är gynnsamt för familjen att en person stannar hemma. Snarare är det bra om båda de vuxna personerna i familjen tar avlönade arbeten. Denna lösning motiveras också av att de avlönade arbetena inte är lika fysiskt tunga som förr. Kvinnor har ingen biologisk nackdel när det gäller jobb inom IT eller i mataffär.

Om det är ekonomiskt rationellt att alla vuxna jobbar kan man fråga sig varför det inte är så i praktiken. Nationalekonomen och Harvardprofessorn Alberto Alesina som forskat mycket inom detta område menar att det beror på mannens ekonomiska övertag i den traditionella familjen. Historiskt sett hade han en starkare förhandlingsposition jämfört med sin fru genom att vara den som tjänade pengarna på jordbruket, och den traditionen lever kvar. Den ekonomiska följderna för dagens familj är att mannen har större makt att bestämma vem som ska göra vad, vilket i sin tur leder till att kvinnan som får ta hand om de enformiga och tråkiga hushållstjänsterna.

Den skeva maktfördelningen leder alltså till en sub-optimal resursfördelning, menar Alesina. Kvinnor kan inte lägga lika mycket tid på att arbeta och utveckla sin produktivitet, vilket leder till att hon förblir en underutnyttjad resurs. Om mannen och kvinnan istället skulle ha lika starka förhandlingspositioner inom familjen skulle de

inte välja den fördelning av sysslorna som man ser idag. Därför är det inte heller ekonomiskt optimalt att dela på arbetstiden som man gör.

Hemarbete är dock inte begränsat till enformiga aktiviteter som städning, disk och matlagning. Den hemmavarande vuxna personen tar också ofta hand om familjens barn, ett område där kvinnor ibland anses ha ett "biologiskt" övertag. För att göra en bedömning av den bästa lösningen för ekonomisk konkurrenskraft krävs här att vi tar ställning till två frågor: är kvinnor bättre på att ta hand om barn? Och utgör barnets bästa en ekonomisk motivation för att någondera föräldern vårdar det i hemmet?

När det gäller den första frågan argumenterar Alberto Alesina att kvinnans biologiska övertag för barnomsorg är svagt. Annat än för den första korta perioden i barnets liv är de vetenskapliga beläggen svaga för att barn skulle gynnas av att bli omhändertagna av mamman istället för av pappan. En nyligen genomförd utvärdering av den norska "pappamånaden" av de norska ekonomerna Sara Cools (Oslo Universitet), Jon H. Fiva (Norska Handelshögskolan) och Lars Johannessen Kirkebøen (Norska SCB) visade snarare det motsatta. För majoriteten av barnen gav fördelningen av föräldraledigheten ingen skillnad i skolresultaten. För barn till pappor med högre utbildning, och däribland särskilt för flickor, fann forskarna en positiv effekt av pappamånaden. Högutbildade och hemmavarande pappor gav förbättrade skolresultat.

Även om kvinnor saknar biologiskt övertag kan det fortfarande gynna samhällsekonomin att någon av föräldrarna vårdar barnet i hemmet istället för i offentlig barnomsorg, såvida denna lösning leder till positiva utfall för barnen. De långsiktiga vinsterna från barn som presterar bättre på sitt framtida jobb skulle då kunna överskrida kostnaderna för att ha en förälder på plats i hemmet, vilket naturligtvis är mer kostsamt jämfört med gemensam barnomsorg. När en vuxen stannar hemma med barnen kan denne inte bidra till ekonomin genom ett avlönat jobb och utveckla sin kompetens på en arbetsplats.

Liksom i fallet med föräldraförsäkringen finns det forskare som studerat frågan om huruvida barns utveckling gynnas av en gemensam barnomsorg. Tarjei Havnes och Magne Mogstad har utvärderat

den omfattande utbyggnaden av den norska barnomsorgen som genomfördes under mitten av 70-talet. Studien jämför framtida utbildningar och arbetsmarknadsutfall för barn som bodde i områden där barnomsorgen byggdes ut i större eller mindre grad. Den visar att en ökad tillgång till gemensam barnomsorg ledde till markanta förbättringar i barnens prestationer senare i livet. Barnen valde längre utbildningar och det var lägre sannolikhet att de hamnade i arbetslöshet eller sökte offentligt finansierade stödåtgärder som socialbidrag. Även sannolikheten att gå ut gymnasiet ökade markant.

Det är viktigt att notera att Havnes och Mogstad inte kan uttala sig om huruvida den offentliga barnomsorgen är bättre än omsorg som ges i det egna hemmet av barnets föräldrar. Anledningen till detta är att de saknar exakt information om huruvida barnomsorgen ersatte hemmavarande föräldrar eller, exempelvis, omsorg från släkt och bekanta. Trots denna brist på precision tycks det stå klart att den offentliga verksamheten gynnade samhällsekonomin genom att förbättra barnens framtida inkomster, skolgång och arbetsmarknadsdeltagande. Vidare får den norska studien stöd i den bredare forskningslitteraturen på området, vilken nyligen sammanfattats av Jane Waldfogel (Columbia University) och Christopher Ruhm (University of Virginia). De konstaterar att utbyggnad av barnomsorg, både genom att öka täckningsgraden till fler barn och att erbjuda omsorg till yngre barn, har gett snarlika resultat i de allra flesta länder: bättre prestationer i skolan och på arbetsmarknaden.

Kvinnotricket på djupet: Arbetsbeslut, karriär och kvotering

För att förstå hur kvinnotricket ska kunna fungera i praktiken behöver vi bilda oss en mer detaljerad uppfattning om kvinnors beslut att arbeta. Det är lätt att tänka i termer av att kvinnor bör "ta ett jobb", men beslutet innefattar i själva verket flera former av deltagande på arbetsmarknaden. Det är också skillnader som är viktiga när vi diskuterar konkreta politiska åtgärder. En viktig del i beslutet att arbeta gäller arbetstiden. Givet att man väljer att arbeta kan

man välja mellan deltid, heltid, och övertid. Dessutom tillkommer en rad beslut för olika former av frånvaro från jobbet. I dagsläget finns en stor skillnad mellan mäns och kvinnors beteenden när det gäller föräldraledighet, sjukskrivingar och tjänstledighet, där kvinnor tenderar att vara överrepresenterade. När kvinnor och män väl tagit steget ut på arbetsmarknaden finns det också skillnader i hur det går för dem karriärmässigt. I det här avsnittet diskuteras de ekonomiska vinsterna med utjämnade möjligheter till deltagande mellan män och kvinnor i dessa dimensioner.

Fokus kommer att ligga på den vertikala dimensionen av kvinnotricket, det vill säga frågan om det finns ekonomiska vinster att göra genom att öka andelen kvinnor på chefs- och maktpositioner. På de flesta områden, och i samtliga europeiska länder, är kvinnor idag underrepresenterade högre upp i företag och organisationer. Det gäller både inom näringslivet och politiken, men också inom områden som akademien och mediasfären. Samtidigt vet vi att den viktigaste negativa effekten på samhällsekonomin av en skev fördelning av kvinnor och män inom ett och samma företag uppkommer genom avvikelser från lönsamhetsprincipen om att ha rätt person på rätt plats. Om en organisation inte befördrar den mest produktiva personen blir den totala produktionen lidande. Denna ekonomiska liknelse kan tillämpas såväl inom näringslivet som inom andra sektorer. Som den följande diskussionen kommer att visa har forskning inom psykologi och företagsekonomi inte funnit att män har någon inneboende fördel när det gäller att förvalta inflytande i organisationer. Däremot finns en utbredd föreställning, särskilt bland män, att män har personliga egenskaper som gör dem bättre lämpade för ledarskap i organisationer.

Vid sidan av mentorskap och fortbildning är könskvotering en den politiska åtgärd som oftast diskuteras när det gäller att korrigera den könsmässiga obalansen på högre positioner. Detta är också en aktuell åtgärd inom EU där kommissionären för rättvisa, grundläggande rättigheter och medborgarskap, Viviane Reding, varit en förespråkare. I ett pressmeddelande från kommissionen under våren 2012 konstaterade hon att:

The lack of women in top jobs in the business world harms Europe's competitiveness and hampers economic growth. [...] Personally, I am not a great fan of quotas. However, I like the results they bring.

Detta är dock ett kontroversiellt område, och faktum är att det saknas entydiga forskningsresultat när det gäller effekterna av kvotering på företags lönsamhet. Det enda land som har haft en tvingande könskvotering på plats tillräckligt länge för att effekterna ska kunna utvärderas är Norge, och där samverkar ett flertal faktorer i att försvåra en utvärdering. För det första infördes kvoteringen i flera steg vilket gör det svårt att avgöra när effekten egentligen ska förväntas inträffa. Vidare var det stora skillnader mellan de företag som hade en låg andel kvinnor innan kvoteringen och de som hade en hög andel, exempelvis när det gällde branscher och storlek. Det gör det svårt att dra slutsatser om sambandet mellan kvoteringens effekt och utvecklingen av företagets värde och vinst. Slutligen sammanföll kvoteringen med andra förändrade regleringar som ledde till att många företag lämnade den norska börsen. Därmed är det svårt att följa utvecklingen av näringslivet i stort. Trots svårigheterna i att utvärdera den norska reformen finns det dock ett antal studier, men av dessa visar ungefär en lika stor andel på negativa effekter som på positiva effekter, vilket gör det svårt att dra några tydliga slutsatser.

Vad det gäller effekterna av könskvotering inom politiken finns dock tydligare svar. På senare år har ett flertal nationalekonomiska studier undersökt olika typer av effekter, bland andra professor Esther Duflo vid Massachusetts Institute of Technology (MIT), som tillsammans med olika medförfattare studerat kvotering inom indisk politik. Artiklarna bygger i huvudsak på resultat från kvotering till positionen som byledare, en åtgärd som infördes i början av 1990-talet. I varje val har ett lotteri använts för att välja ut en tredjedel av byarna där ledarposten reserverats för en kvinna. Förekomsten av lotteriet gör reformen särskilt användbar ur ett forskningsperspektiv eftersom byar tilldelas kvinnliga ledare helt slumpmässigt. Det innebär att byarna inte skiljer sig åt när det gäller faktorer som skulle kunna påverka både sannolikheten att välja en kvinna som ledare och sannolikheten för de utfall som ska studeras. Det är också värdefullt att

samtliga byar deltar i lotteriet varje gång. En viss by kan alltså ha haft kvinnligt ledarskap flera gånger i rad medan andra inte haft det alls vilket gör att det går att jämföra olika ”doser” av kvinnligt ledarskap och där dessa doser också varierar helt slumpmässigt.

När forskarna frågade bybefolkningen om deras syn på kvinnor som ledare (i allmänhet) var det många – särskilt bland männen – som tyckte att de hade bristande kompetens för att klara sådana jobb. Detta förändrades dock med kvoteringen. Efter att i en valperiod ha haft en kvinnlig byledare ansåg männen fortfarande att kvinnor var mindre lämpade, men efter två sådana perioder hade skillnaden jämnats ut. Att man först trodde att kvinnor var sämre lämpade hade alltså att göra med att man aldrig haft kvinnor på ledarpositioner. När kvoteringen väl lät dem komma fram och göra jobbet förändrades den negativa bilden. Detta ledde i sin tur till att byarna fortsatte att självmant välja kvinnor i en större utsträckning även när de senare slumpades till ett fritt istället för ett kvoterat val. Där kvinnorna fick utrymme att visa sin kompetens, och attityderna mot dem förbättrats, hade de en större chans att vinna ledarposten även utan kvotering.

Vid sidan av att överbygga fördomar mot kvinnor som ledare och på så vis åstadkomma en situation där den mest produktiva individen, oavsett kön, kan bli ledare har studierna av kvoteringen till ledarpositioner inom indiska byar också visat andra typer av samhällsekonomiska vinster. En av dessa är att kvinnor på ledande positioner kan verka som förebilder för yngre flickor och på så sätt minska skillnader på arbetsmarknaden på lång sikt. I byar som aldrig tilldelats en kvinnlig ledare genom kvoteringen uppmättes stora skillnader mellan pojkars och flickors framtidsplaner. Både barnen och deras föräldrar hade lägre ställda förväntningar på framtida val av utbildning och yrke för flickornas del. Efter två perioder med en kvinnlig byledare hade gapet jämnats ut på så sätt att flickornas egna ambitioner, och föräldrarnas ambitioner för deras räkning, hade höjts markant och närmat sig pojkarnas nivå.

Finns det då några biologiskt grundade motiv att ge män företräde till karriär och höga positioner i politik och näringsliv? Om män och kvinnor är olika väl lämpade för jobb med en hög grad av ansvarstagande skulle det trots allt inte vara ekonomiskt motiverat

att minska snedrekryteringen till högre positioner i samhället. Under senare år har mycket uppmärksam forskning inom beteendekonometri undersökt psykologiska skillnader mellan kvinnor och män i deras förhållningssätt till tävlingar och risktagande. Forskningen har till största delen undersökt studenter på universitetens grundutbildningar där dessa genomför datoriserade "spel" om pengar, för att på så sätt särskilja på mäns och kvinnors beslut. Insikterna från beteendekonomin är därmed inte lätta att använda för att förklara skillnader i besluten på arbetsmarknaden eftersom de situationer där könsskillnaderna undersöks, och själva försöksobjekten, i hög grad skiljer sig från dem man vill uttala sig om (det vill säga vuxna och deras beslut på arbetsmarknaden).

Ett resultat från den beteendekononomiska forskningslitteraturen är att resultaten av experimenten är starkt betingade på sociala sammanhang. De svenska forskarna Anna Dreber, Emma von Essen och Eva Ranehill har tillsammans med den colombianske forskaren Juan-Camilo Cardenas undersökt skillnader mellan skolbarn i Sverige och Colombia när det gäller deras tävlingslust i olika spel och lekar. Om pojkar var mer tävlingsbenägna av naturen förväntade sig forskarna att finna detta i båda länderna. Istället visade jämförelsen olika resultat i de båda länderna. I Sverige var pojkarna mer tävlingsbenägna än flickorna, men i Colombia hittades inga skillnader mellan grupperna. Detta är inte samstämmigt med teorin om genetiska könsskillnader. Liknande forskning av Allison Booth (Australian National University) och Patrick Nolen (University of Essex) har visat att flickor och pojkar som gått i skolor med enbart barn av det egna könet var lika tävlingsbenägna, medan det däremot fanns vissa skillnader inom blandade barngrupper. Det tyder på att det sociala samspelet mellan eleverna snarare än biologiska skillnader var avgörande för experimentens resultat.

När det gäller risktagande i de ekonomiska labbexperimenten visar en aktuell forskningsöversikt av Julie Nelson vid University of Massachusetts att resultaten är starkt beroende av den information som deltagarna får om sin egen förmåga. I princip finner studierna alltid att kvinnor och män är lika bra på att utföra den uppgift de ställs inför, vanligtvis att lösa enkla matematiska problem eller labyrinter

under tidtagning. När de ombeds tävla i samma uppgift är kvinnorna däremot mer tveksamma än männen. Bland männen tävlar också många av de som är relativt dåliga på att lösa uppgifterna, men bland kvinnorna väljer vissa bort tävlandet även om de hade haft en större chans att vinna. Genom att variera villkoren för tävlingen kan forskarna undersöka vad denna skillnad beror på (inom experimentet). Här har det visats sig att fler kvinnor, och färre män, väljer att tävla om de innan tävlingsmomentet får information om hur duktiga de var på att utföra uppgiften.

Att färre kvinnor väljer att tävla beror alltså till stor del av att de tror att de är sämre än genomsnittet snarare än att de verkligen är det. Detta kan vara ett resultat av negativa stereotyper, vilket bl.a. en studie av Priyanka Carr och Claude Steele vid Stanford University pekat på. De bad vissa av sina testpersoner att fylla i kön innan de genomförde spelen i experimentet. Resultatet blev stora könsskillnader när försökspersonerna ombads rapportera kön i förväg, men inga könsskillnader när denna information istället rapporterades efter testet genomförts. Resultaten pekar återigen på att sociala föreställningar och fördomar orsakar en snedfördelning av tävlingsbenägenheten och prestationen, snarare än medfödda talanger och egenskaper.

Sammanfattningsvis ger forskningsresultaten inom beteendekonomin inga belägg för biologiskt grundade skillnader mellan män och kvinnor när det gäller personliga egenskaper så som risktagande och tävlingsbenägenhet. Däremot visar experimenten på att faktorer i den sociala miljön kan göra kvinnor mindre benägna att lita på sina egna förmågor, samtidigt som män har ett större självförtroende. Eftersom sociala faktorer, till skillnad från genetiska, kan förändras, är detta goda nyheter för kvinnotricket.

Åtgärder och styrmedel på nationell nivå

Vi ska här gå igenom några konkreta politiska åtgärder som kan användas för att öka andelen kvinnor som jobbar. I ekonomiska termer är detta åtgärder som sänker den så kallade marginalkostnaden

för arbete – som helt enkelt gör det mer lönsamt att arbeta istället för att vara hemma.

Ett tydligt exempel på politik som har denna effekt är att avskaffa vårdnadsbidrag och liknande former av statligt stöd till hemmavarande föräldrar till äldre barn. Att inte ge direkt statligt stöd till den som är hemma gör det mer ekonomiskt attraktivt att istället delta på arbetsmarknaden. Ett något mer komplicerat exempel på en politisk åtgärd är att balansera föräldraförsäkringens generositet och föräldrarnas uttag. I länder med dåligt utbyggda försäkringar blir det nödvändigt att avsluta sin anställning när man blir förälder om man inte kan tänka sig att vara föräldraledig endast under en mycket kort tid. Att bygga ut försäkringen gör det möjligt att både skaffa barn och att fortsätta arbeta, och det gör också att fler kan välja att skaffa barn och att satsa på ett arbetsliv i länder där det tidigare bara funnits en begränsad försäkring. I länder där försäkringen istället är mycket generös kan den bli en ”kvinnofälla” i den bemärkelsen att kvinnor som tar ut den största delen av ledigheten lockas att lämna arbetsmarknaden eftersom det blir svårt att ta sig tillbaka. I de fallen kan försäkringens generositet behöva begränsas. I samtliga fall är det dock av stor vikt att balansera uttaget av ledigheten mellan föräldrarna, vilket vi återkommer till senare i detta kapitel.

Kostnaden av att arbeta är starkt knuten till samhällets grad av ansvar för omsorg om barn och äldre. När samhällets gemensamma resurser används för att göra det mindre krångligt och dyrt att ha barn på dagis, och att ta hand om äldre genom hemtjänst och äldreboenden, minskar behovet för familjen att ha en person i hemmet för att sköta dessa välfärdstjänster.

Skattesystemet är ett annat viktigt politiskt område som avgör lönsamheten av att arbeta. Grundläggande ekonomisk teori ger vid handen att vi får mindre av det som kostar mer. Om det kostar mer att jobba, det vill säga om vi har en högre inkomstskatt, blir det färre som väljer att arbeta och att arbeta fler timmar. När det gäller familjens beslut om huruvida en, eller båda, de vuxna ska arbeta är det särskilt viktigt om familjens inkomst beskattas gemensamt eller om de vuxna betalar skatt var för sig som i det svenska systemet. Många ekonomer har påpekat att beskattning av familjens totala inkomst

(så kallad sambeskattning) leder till färre arbetade timmar än separat beskattning av varje individs inkomst (särbeskattning).

När inkomstskatten dras från makarnas gemensamma inkomst blir det mindre lönsamt att båda arbetar. Eftersom det oftast är mannen som har ett heltidsarbete och därigenom högre lön, och kvinnan som väljer huruvida hon ska jobba eller ej, samt hur mycket, så blir det hennes inkomst ett ”tillägg” mannens inkomst. Marginalskatten på hennes första intjänade krona blir därför densamma som på mannens sista krona – och alltså ofta hög i och med att högre inkomster beskattas hårdare. Följaktligen blir det relativt mindre lönsamt för kvinnan än för mannen att ta ett jobb. I länder med individbaserad inkomstskatt blir incitamenten annorlunda. När vuxen nummer två går ut på arbetsmarknaden kommer hen att börja från grundavdraget, alltså helt utan skatt, och sedan få en marginalskatt som motsvarar den egna inkomsten.

Vår lista av politiska styrmedel avslutas med den kontroversiella frågan om kvotering. Som vi påpekat har studier visat att kvotering inom politiken gett minskade könsskillnader både i barns karriärambitioner och i allmänhetens syn på kvinnors lämplighet för jobb som politisk ledare. Detta innebär att kvotering kan minska snedvridningen som uppstått över tid i synen på vilka personer som lämpar sig bäst för jobb och karriär, både bland män och bland kvinnor. Därigenom kan det också vara ett bra verktyg för att öka både utbudet och efterfrågan av kvinnor på arbetsmarknaden och på högre positioner.

Ekonomisk kris och gemensamma åtgärder i EU

Att öka andelen européer i arbete var en viktig politisk målsättning redan innan den ekonomiska krisen och som nu blivit än mer aktuell. Denna nya aktualitet har inneburit vissa förändringar i de gemensamma strategierna, förändringar som också påverkat inställningen till kvinnotricket.

För att förstå betydelsen av den förändrade politiken på EU-nivå bör vi först bilda oss en uppfattning om EU:s befogenheter på det

arbetsmarknadspolitiska området (vilka är desamma som på det socialpolitiska). Faktum är att dessa befogenheter är tämligen begränsade och består just i att lägga fram strategier och målsättningar snarare än att stifta lagar som länderna måste följa. Med andra ord gäller en mellanstatlig beslutsprocess och inte en överstatlig. Trots denna generella princip finns det vissa åtgärder inom arbetsmarknads- och socialpolitiken där beslut ändå planeras, eller redan har fattats, på central EU-nivå. Sedan 1992 finns exempelvis ett direktiv för mammaledighet som garanterar (eller tvingar, beroende på hur man vill se på saken) alla unionens mammor två veckors ledighet. Under senare år har en diskussion pågått för att förlänga perioden till sex veckor, men förslaget har blockerats av rådet och inget beslut har kunnat fattas. Ett annat aktuellt område är frågan om kvotering i bolagsstyrelser där kommissionären Viviane Reding förespråkat en enhetlig EU-reglering. Frågan har dock drivits som tillhörande diskrimineringsområdet snarare än arbetsmarknadspolitiken och har på så sätt kunnat hanteras på den överstatliga nivån.

Om vi återgår till den mellanstatliga nivån råder knappast någon brist på strategier som är ämnade att styra ländernas respektive beslut i en önskad riktning. Det huvudsakliga strategipaketet för fler jobb hette tidigare Lissabonstrategin, men har numera bytt namn till Europa 2020-strategin (för en mer utförlig beskrivning av båda strategierna, se Anna Michalskis kapitel i denna bok).

Arbetet med att förverkliga principerna i Europa 2020-strategin utgörs av ett bollande av rapporter och feedback mellan Kommissionen och medlemsländerna. Kommissionens årliga rapport "Annual Growth Survey" ges ut i januari och anger årets ekonomiska prioriteringar. Dessa inarbetas – åtminstone i teorin – i medlemsländernas ekonomiska politik, som sedan avrapporteras i landspecifika rapporter under senkvåren. Rapporterna analyseras sedan av kommissionens byråkrater under sommaren, varvid rekommendationer på förbättringar delges länderna under hösten. Proceduren är, på det hela taget, en slags konsultation med mycket svaga verktyg för EU-byråkratin att åstadkomma faktisk politisk förändring i de enskilda länderna.

Formuleringarna i Lissabonstrategin och Europa 2020-strategin skiljer sig åt när det gäller kvinnors deltagande på arbetsmarknaden.

I Lissabonstrategin var målet att höja andelen sysselsatta till 60 procent bland kvinnor och 70 procent bland män. I Europa 2020-strategin höjdes ambitionsnivån till 75 procent för både kvinnor och män, men skrivningen om kvinnors specifika sysselsättningsmål togs bort och den specifika formuleringen av målet är numera:

[a]tt eftersträva en höjning av sysselsättningsgraden till 75 procent för kvinnor och män i åldrarna 20–64 år, bl.a. genom ett ökat deltagande av ungdomar, äldre arbetstagare och lågkvalificerade arbetstagare samt en bättre integration av lagliga migranter.

Dessutom har inställningen till jämställdhet som övergripande policyområde har blivit mer återhållsam i den nya strategin. I den sista versionen av Lissabonstrategin fanns en förmaning i förordet om att jämställdhet skulle utgöra en integrerad del av samtliga åtgärder (så kallad *gender mainstreaming*). I Europa 2020-strategin har denna skrivning ersatts med att endast gälla ”relevanta” områden. Därmed har huvudtanken med *gender mainstreaming* gått förlorad i och med att varje enskilt land i princip kan göra bedömningen att jämställdhet är irrelevant för alla enskilda policyområden.

I de strategipaket som syftat till att häva Europas skuldskris, *European Economic Recovery Plan*, samt rapporten från toppmötet i Prag våren 2009, ingår inte jämställdhet i någon av de planerade åtgärderna. Som motmedel mot den minskade sysselsättningen står *flexicurity* främst på prioriteringslistan. *Flexicurity* är en sammansättning av engelskans *flexibility* och *security* och beskriver en särskild syn på vilken typ av reformer som skapar en väl fungerande arbetsmarknad. Grundtanken är att arbetstagarna inte ska stanna så länge på varje jobb utan kunna röra sig friare mellan arbetsplatser och olika typer av uppgifter. Ett vanligt argument är att behovet av sådan rörlighet har ökat när globaliseringen gjort företag mer rörliga mellan länderna och arbetslivet mer föränderligt. Ett sådant föränderligt näringsliv kräver alltså en föränderlig arbetskraft (se även Mattias Bengtssons och Kerstin Jacobssons kapitel i denna bok och André Sapirs kapitel i *Europaperspektiv* 2006).

Kritik mot flexicurity i EU:s krishantering: "Det borde heta Flexicarity!"

Vad innebär då flexicurity i praktiken och hur kan åtgärderna relateras till vårt kvinnotrick? I huvudsak går flexibilitetsdelen av flexicurity ut på att försvaga reglerna om anställningsskydd. Genom att göra det lättare för företagen att avskeda sina anställda får de förstnämnda lättare att anpassa sig till ett föränderligt affärsklimat. För arbetstagarnas del krävs då en hög grad av säkerhet (*security*) så att de friställda smidigt kan röra sig till nästa jobb och inte fastna i arbetslöshet eller helt lämna arbetskraften. Sådan säkerhet byggs upp med hjälp av generösa arbetslöshetsförsäkringar och satsningar på utbildning och fortbildning.

Flexicurity anses ha bidragit starkt till att uppnå den höga graden av sysselsättning som under en längre tid rått i norra Europa, med Danmark som ett särskilt lysande exempel. Modellen har dock kritiserats för att ha missat att kvinnors höga arbetskraftsdeltagande är en viktig bidragande orsak till dessa länders relativt höga sysselsättningsgrad. Kvinnornas deltagande har inte heller (nödvändigtvis) varit en konsekvens av att man följt receptet för flexicurity. En gemensam nämnare för de nordiska länderna är nämligen att de är väl utbyggda välfärdsstater med offentligt tillhandahållen omsorg om barn och äldre, vilket vi kommer att beskriva mer utförligt nedan. De har också generösa föräldraförsäkringar som tillåter människor att kombinera ansvar för barn med ett bibehållet deltagande på arbetsmarknaden. Utifrån denna kritik myntades begreppet flexicarity för att betona att offentlig omsorg kan utgöra ett grundläggande villkor för att de andra delarna av strategin skulle ge önskad effekt.

Om länder följer receptet för flexicurity när de i själva verket borde följa det för flexicarity kan det ge negativa konsekvenser för sysselsättningen. En viktig skillnad är att flexicurity till viss del syftar till att öka andelen människor i jobb på marginalen, det vill säga att minska arbetslösheten bland dem som redan är en del av arbetskraften och som blivit arbetslösa i samband med krisen. Sådana åtgärder riskerar att bli ineffektiva på lång sikt då de inte omfattar ett bredare grepp om sysselsättningen. Insatserna missar dem som befinner sig utanför

arbetskraften, varav många befinner sig i hemmen och är kvinnor. Ett ensidigt fokus på den första gruppen gör därför att samhällets resurser inte läggs på att öka sysselsättningen upp till sin fulla potential.

Ett andra argument mot flexicurity som recept för ökat arbetskraftsdeltagande är att systemet riskerar att skapa en deltidsfälla, främst för kvinnor. På grund av invanda normer för kvinnors ansvarstagande i hemmet, eller det faktum att de oftast har sämre förhandlingsläge i förhållande till sina män och därmed får ansvar för hemarbetet, är det vanligare att kvinnor har osäkra anställningsformer. När anställningstryggheten minskar över lag blir det därför kvinnorna som drabbas hårdast av de uppsägningar, vilket leder till att kvinnor blir överrepresenterade i den grupp som förväntas vara mest flexibla i att gå från jobb till jobb. På grund av att samma kvinnor också har en genomsnittligt starkare koppling till hushållstjänster är det dock mer troligt att de, i jämförelse med avskedade män, inte går från jobb till jobb utan från jobb till hemmet, på hel eller deltid. Detta gäller särskilt när anställningstryggheten försämras i länder där det inte finns tillgång till offentlig barn- och äldreomsorg.

Typen av välfärdsstat avgör EU-ländernas reformutrymme

För att få en överblick över fler europeiska länders förutsättningar för att öka sin konkurrenskraft genom kvinnotricket utgår vi ifrån den danske sociologen Gösta Esping-Andersen uppdelning av välfärdsstater. Med över 15 000 vetenskapliga citeringar är det den mest kända och använda indelningen inom forskning som jämför länders politiska och ekonomiska system. Den är också nära kopplad till vår frågeställning eftersom den bygger på idén att synen på familjen har en nyckelroll när en välfärdsstat byggs upp. De olika välfärdsmodellerna skiljer sig därigenom åt, menar Esping-Andersen, när det gäller hur mycket av välfärdsfunktionerna som anses kunna "produceras" bäst av just familjen. Med andra ord skiljer sig modellerna systematiskt åt när det gäller synen på huruvida kvinnor ska vara i hemmen eller på arbetsmarknaden.

Esping-Andersen delar in länder i tre kategorier när det gäller välfärdsstatens organisation och uppbyggnad: den socialdemokratiska välfärdsstaten, den liberala och den konservativa (även kallad den kontinentala). Till dessa tre har senare forskning lagt en fjärde, den mediterrana modellen, som av vissa också uppfattas som en underkategori av den konservativa. Den senare introducerades av Stephan Leibfried vid Bremens universitet redan två efter att Esping-Andersen publicerat sin bok. Esping-Andersen var i sin analys ute efter att beskriva skillnader mellan demokratiska stater i väst, vilket omfattade stora delar av de europeiska länderna men utelämnade de östeuropeiska. Detta är naturligtvis ett tillkortakommande i vår överblick.

Hur skiljer sig då modellerna åt? Den socialdemokratiska välfärdsstaten kännetecknas av att välfärdstjänsterna är generösa och tillgängliga för alla i samhället. I den andra ändan av spektrumet finner vi den liberala modellen som kännetecknas av begränsade socialförsäkringar som endast är tillgängliga för dem som har störst behov av dem. Däremellan finner vi den konservativa modellen med relativt generösa välfärdstjänster som oftast är knutna till yrkestillhörighet. Slutligen föreslås det ofta att medelhavsländerna skiljer sig från de konservativa länderna genom att ha en mindre utvecklad välfärdsstat. Självklart finns skillnader mellan länder inom respektive grupp, men av utrymmesskäl kommer vi i det här kapitlet inte att fokusera på enskilda länder även om det i vissa fall innebär avsevärda förenklingar.

De fyra modellerna täcker särskilda geografiska områden inom EU15 enligt följande indelning:

- Den *socialdemokratiska modellen* (Danmark, Finland, Sverige och Nederländerna)
- Den *liberala modellen* (Irland och Storbritannien)
- Den *konservativa modellen* (Österrike, Belgien, Frankrike, Tyskland och Luxemburg)
- Den *mediterrana modellen* (Grekland, Italien, Portugal och Spanien)

De olika modellerna byggdes upp på olika sätt, vilket kom att innebära att familjen fick en mer eller mindre framträdande roll. Uppbyggnaden av de *konservativa* och *mediterrana* välfärdsstaterna byggde till stor del på kyrkan och dess traditionella familjesyn. Detta fick också flera viktiga konsekvenser, bland annat för kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Välfärdsstaterna byggdes upp för att upprätthålla den traditionella strukturen med kärnfamilj där den ena vuxna personen yrkesarbetar och den andra stannar hemma. Därmed fastställdes den grundläggande principen att statens ansvarsområden ska utgöra ett komplement snarare än ett substitut för de funktioner som kan utföras i hemmet. Detta innebär att det är familjen (och då främst kvinnor), snarare än staten, som tar ansvar för både barn- och äldreomsorg. Som vi nämnt ovan leder en sådan modell till att kvinnor i praktiken ofta tvingas välja mellan karriär och familj. I sin tur leder detta både till ett lågt arbetsmarknadsdeltagande bland kvinnor i de konservativa och mediterrana modellerna och till låga fertilitetsnivåer i och med att de kvinnor som deltar fullt ut på arbetsmarknaden tvingas välja bort att skaffa barn.

I den *liberala* välfärdsstaten finns det ingen explicit struktur för att bevara familjen som institution. Barnomsorg och äldreomsorg, liksom andra viktiga välfärdstjänster, förväntas köpas på den privata marknaden. Detta gör det möjligt för dem som har råd att ersätta hemarbete med köpta tjänster. Samtidigt räcker inte inkomsterna för de lägst tjänande männen till för att försörja en hemmavarande kvinna i en enförsörjarfamilj, vilket tvingar kvinnor att kombinera sitt ansvar för familjen med någon form av arbete. En situation skapas där kvinnor med låg inkomst möter en stor press: de behöver både yrkesarbeta och tillhandahålla de välfärdstjänster som familjen inte har råd med. I de liberala välfärdsstaterna uppstår därigenom stora ojämlikheter mellan mäns och kvinnors arbetsmarknadsdeltagande beroende av inkomstnivå.

I den *socialdemokratiska* modellen finns en väl utbyggd välfärdsstat, även på de områden där familjen i andra länder bär huvudansvaret för tjänsterna. I många fall utformas välfärdsstaten rentav för att främja kvinnors deltagande på arbetsmarknaden, till exempel genom väl utbyggda föräldraförsäkringar, barnomsorg, och äldreomsorg. Detta

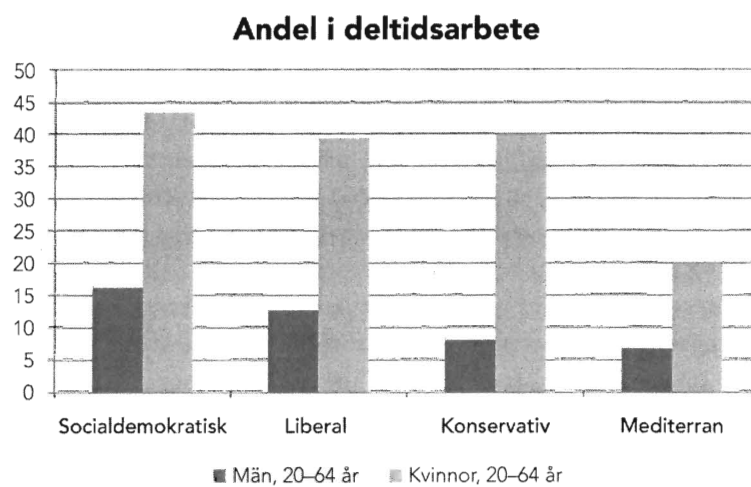
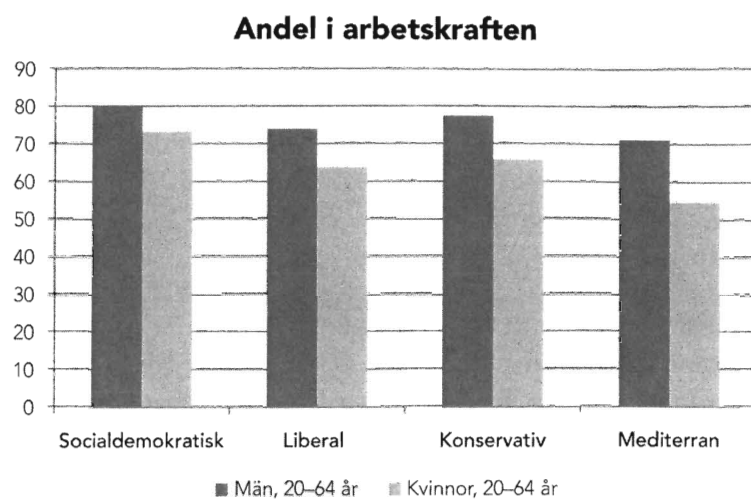
ökar möjligheterna att förena karriär och familj, vilket ger ett högt arbetsmarknadsdeltagande (samt en relativt hög fertilitetsnivå). En viktig utmaning i dessa länder är dock, vilket framhålls av Esping-Andersen, att många av de åtgärder som ökar kvinnors arbetsmarknadsdeltagande också leder till en ”dubbel börda” eftersom kvinnorna också förväntas utföra och ta ansvar för en stor del av de oavlönade hushållstjänsterna. Därför riskerar priset av kvinnors deltagande att bli en högre grad av frånvaro från arbetsplatsen.

Trots den nyckelroll som spelas av familjen i att särskilja de fyra modellerna av välfärdsstater utgör inte jämställdhet en central dimension i Esping-Andersens analys. Detta är någonting han kritiserats för av bland andra statsvetaren Diane Sainsbury, Professor Emerita vid Stockholms Universitet och sociologen Ann Shola Orloff vid Northwestern University. Enligt dem bör vi tala om ”jämställdhetsstater” istället för ”välfärdsstater”. Resultatet av att låta jämställdheten väga tyngre är dock tämligen likartat Esping-Andersens indelning, vilket resonemanget ovan också visat. I den liberala modellen, och särskilt i den socialdemokratiska, har kvinnor större möjligheter att själva bilda och upprätthålla självförsörjande hushåll än i konservativa och mediterrana välfärdsstater. I dessa två välfärdsstater har kvinnor även större tillgång till betalda arbeten. Som svar på denna kritik har Esping-Andersen utvecklat begreppet defamiljarisering i analysen av välfärdsregimerna, vilken utgörs av i vilken grad de frigör från beroendet av familjen.

Välfärdsstaternas förutsättningar i siffror

Hur ser då skillnaderna mellan de olika välfärdsstaterna ut i praktiken? För att besvara denna fråga använder vi oss av senast tillgängliga siffror från den europeiska statistiska centralbyrån, Eurostat. Vi grupperar de europeiska länderna enligt indelningen i de fyra typerna av välfärdsstater ovan och räknar ut genomsnitt bland länderna i respektive grupp. Därmed kan vi beskriva enkla skillnader mellan de olika grupperna när det gäller kvinnors deltagande på arbetsmarknaden.

I Figur 1 börjar vi med att visa kvinnors och mäns grad av arbets-

FIGUR 1. ANDEL MÄN OCH KVINNOR I HELTIDS- OCH DELTIDSARBETE, 2011
Källa: Eurostat

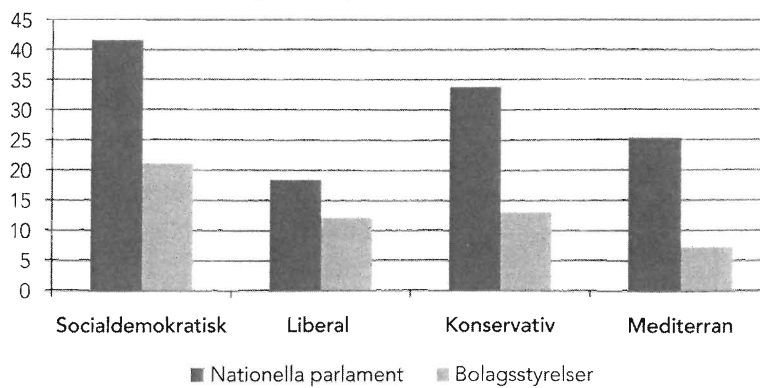
kraftsdeltagande. Här ser vi tydligt att kvinnors deltagande är lägre än mäns i samtliga grupper. Variationen är dessutom större bland kvinnor än bland män. I alla fyra grupper uppgår männens deltagande till mer än 70 procent. Men för kvinnorna skiljer det hela 20 procentenheter mellan gruppen med den högsta och den lägsta siffran. I de socialdemokratiska välfärdsstaterna yrkesarbetar mer än 70 procent av kvinnorna, men i medelhavsländerna är motsvarande andel bara 55 procent.

Som vi tidigare konstaterat är det viktigt att skilja mellan heltid och deltidsarbete. I den högra delen av Figur 1 visar vi därför andelen män och kvinnor som arbetar deltid, detta som en andel av den totala gruppen män och kvinnor. Figuren visar tydligt att en långt högre andel av kvinnorna än männen arbetar deltid, återigen i samtliga grupper. Vi kan också se att skillnaden mellan de socialdemokratiska välfärdsstaterna och de konservativa och liberala i detta avseende endast är marginell. Den dryga tio procentenheter stora skillnaden vi noterade mellan dessa grupper för det totala arbetskraftsdeltagandet drivs alltså av heltidsarbete. I den andra ändan av spektret särskiljer sig dock medelhavsländerna i form av en betydligt lägre grad av deltidsarbete.

Arbetskraftsdeltagande kan också mätas i hur mycket tid och energi som kan läggas på att ta sig vidare i karriären. Även i detta avseende kan vi notera markanta skillnader mellan de olika grupperna av välfärdsstater. I Figur 2 visar vi den genomsnittliga andelen kvinnor i bolagsstyrelser, och i nationella parlament i respektive grupp. Här upprepar sig exakt samma mönster som tidigare: de socialdemokratiska staterna utmärker sig med en hög andel kvinnor, medan medelhavsländerna utmärker sig med en låg andel. Vad det gäller politisk representation kan vi dock se att det är de liberala välfärdsstaterna som har lägst andel kvinnor. En förklaring till detta är att dessa länder har majoritetsvals-system, vilket har visat sig missgynna kvinnlig politisk representation.

Teorin om familjens funktion i välfärdsstaten innebär att kvinnors frånvaro från arbetsmarknaden till stor del kan förklaras av familjens större ansvar för att tillhandahålla tjänster inom hushållet, särskilt barn- och äldreomsorg. Det antagandet stöds av omfattande enkätundersökningar där svar jämförs mellan länder. År 2009 visade

Kvinnor på inflytelserika positioner

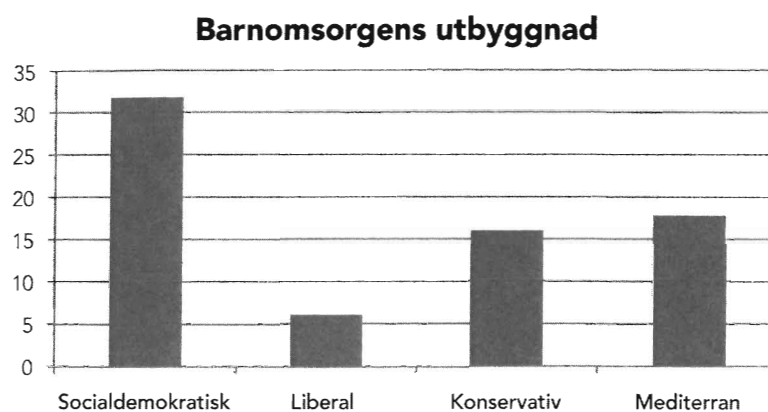

FIGUR 2. ANDELEN KVINNOR I EUROPEISKA NATIONELLA PARLAMENT OCH BOLAGSSTYRELSE 2012

Källa: EU-kommissionen ("Women in Economic Decision Making in the EU: Progress Report 2012") och www.ipu.org.

en omfattande undersökning från Eurostat att mer än hälften av de grekiska och spanska kvinnorna som jobbade mindre än heltid ansåg att deras val av arbetstid hade avgjorts av bristande tillgång till offentligt tillhandahållen barnomsorg. I Sverige och Nederländerna var det mindre än tio procent av kvinnorna som valt bort heltid av samma skäl. I Figur 3 (nästa sida) visar vi andelen barn under tre år som har barnomsorg mer än 30 timmar per vecka. Här ser vi, som väntat, att andelen är dubbelt så hög i de socialdemokratiska välfärdsstaterna som i någon annan grupp av länder. Den grupp av länder som har klart lägst andel barn inom barnomsorgen är de liberala välfärdsstaterna. En viktig detalj när det gäller figuren är också att den, om något, underskattar tillhandahållandet av barnomsorg i de socialdemokratiska välfärdsstaterna. I princip finns det inga barn under ett år som är i offentlig barnomsorg då de är hemma med föräldrar på offentligt finansierad föräldraledighet. Detta är också fallet för många av ettåringarna då den offentligt finansierade föräldraledigheten typiskt är mer än 12 månader.

Förutom de dimensioner vi diskuterat här finns det motsvarande skillnader inom andra områden som härrör från kopplingen mellan

FIGUR 3. ANDEL BARN UNDER TRE ÅRS ÅLDER SOM DELTAR I MER ÄN 30 TIMMAR BARNOMSORG PER VECKA 2011

Källa: Eurostat

familjens roll i ekonomin och välfärdsstatens gränser. Beskattning av familjen som en enhet, snarare än av individerna var för sig, förekommer exempelvis i ett av fyra länder med socialdemokratiska modeller (Nederländerna), en av de två med liberala modeller (Irland), fyra av de fem med konservativa modeller (Belgien, Frankrike, Tyskland och Nederländerna) och tre av de fyra med mediterrana modeller (Spanien, Portugal och Grekland).

Kvinnotricket praktiska genomförande i EU-länderna: Ett prisvärt åtgärdsprogram

I den första delen av vårt kapitel visade vi att en ökad andel arbetande kvinnor (alltså kvinnotricket) ger en bättre resursanvändning i ekonomin. Därigenom kan det också öka de europeiska ländernas konkurrenskraft. Vi visade också att tricket inte bara gäller beslutet att ta ett jobb utanför hemmet, utan att dimensioner som arbetstid och karriär också har betydelse.

Skuldkrisen inom EU har förtjänat sitt namn eftersom ett flertal länder nått nivåer på sina statsskulder där dessa uppgår till mer än

hundra procent av BNP. Detta gäller särskilt länder med mediterrana välfärdsmodeller där kvinnotricket kan göra som störst nytta, såsom Grekland, Italien och Spanien. Behovet är alltså stort av reformer som har låga kostnader på kort sikt, så som att:

- Byta ut sambeskattning mot särbeskattning
- Slopa vårdnadsbidrag och skattelättnader för hemmavarande
- Kvotera till högre positioner

Att främja hemmavarande vuxna är ekonomiskt olönsamt och har inte heller positiva effekter för barnens framtid inom utbildningsväsendet eller på arbetsmarknaden. Indrag av bidrag som direkt främjar sådana lösningar kan vara ett bra sätt att både spara skattepengar och stärka kvinnors roll på arbetsmarknaden. En annan billig reform är en övergång till särbeskattning, vilken kan genomföras utan att skattebasen minskar eftersom skattesatserna helt enkelt skiftas mellan de vuxna i familjen. Slutligen kan kvotering till höga positioner stärka deras incitament att delta i arbetslivet och utnyttja potentialen i kvinnors högre utbildningsnivåer.

Andra åtgärder kräver större investeringar, så som:

- Utbyggnad av barn- och äldreomsorgen
- Balansering av föräldraförsäkringens generositet

Här utgör naturligtvis offentligt tillhandahållen omsorg en grundpelare för att kunna ha båda familjens vuxna i arbetslivet. På samma sätt behövs en generös föräldraförsäkring för att garantera att den vuxna inte behöver lämna sitt jobb om hen vill ha ett aktivt föräldraskap. Att dela ledigheten jämlikt mellan föräldrarna är också en viktig del av en sådan åtgärd. När ledigheten faller till största delen på kvinnan öppnar detta för statistisk diskriminering och sämre karriärutveckling. Det leder också till mer frånvaro i form av deltidsarbete, sjukskrivning och tjänstledighet. Därför behöver utbyggnaden av omsorgen och föräldraförsäkringen kombineras med åtgärder för att höja föräldraskapets status bland män.

Jämställdhet är ingen lyxvara utan en lönsam strategi för konkurrenskraft!

Våra föreslagna åtgärder faller inom ramen för arbetsmarknads och socialpolitiken och är därför per definition en del av EU:s mellanstatliga beslutsfattande. Värde av att fokusera på att stärka frågornas ställning inom detta ramverk, det vill säga Europa 2020, kan dock ifrågasättas. Strategin kan, i bästa fall, förväntas få svaga effekter på ländernas politiska prioriteringar. Men en framträdande roll i en tandlös strategi bör ändå ses som bättre än en undanskymd roll i densamma. Trots att frågorna om kvinnors arbetskraftsdeltagande riskerar att ha låg relevans för ländernas politiska prioriteringar kan de naturligtvis ändå skapa välbehövliga diskussioner och fungera som en återkommande påminnelse om åtgärder och områden som prioriteras på den centrala nivån.

En åtgärd som kan vara högst relevant inom EU skulle kunna vara att kritiskt granska den uppmärksamhet som skapats kring flexicurity. Det handlar delvis om att se potentialen i att sätta hela arbetskraften i arbete, inklusive de hemmavarande, istället för att ensidigt fokusera på dem som är tillfälligt arbetslösa på grund av den ekonomiska krisen. Det handlar också om att nogsamt beakta den stora roll som offentligt tillhandahållen omsorg spelat för det höga arbetskraftsdeltagandet i de socialdemokratiska välfärdsmodellerna. Det höga arbetskraftsdeltagandet i norra Europa beror inte enbart på socialförsäkringarnas utformning och flexibla anställningsvillkor, utan också av möjligheten att kombinera familj med arbete och karriär, genom kraftigt utbyggda system för barn- och äldreomsorg.

Gällande de av våra åtgärder där EU för närvarande har överstatliga förslag på gång, det vill säga utökad mammaledighet och kvotering till bolagsstyrelser, finns ett stort och grundläggande problem. De föreslagna åtgärderna riktas ensidigt in på kvinnor istället för att fokusera på jämställdhet och att ta vara på befolkningens kompetens i bred bemärkelse. I fallet med föräldraförsäkringen är detta extra tydligt. Att investera tid i att bygga relationer med sina barn ger ökad livskvalité för både män, kvinnor och naturligtvis även för barnen själva. Normen att endast kvinnor lämpar sig för föräldra-

skap bör förändras för att på kort sikt motverka statistisk diskriminering på arbetsmarknaden och på lång sikt låta båda föräldrarna bygga varaktiga relationer med sina barn. En sådan förändring är också viktig för att kvinnor inte ska behöva ta huvudsakligt ansvar för familjen samtidigt som de arbetar, vilket leder till mer frånvaro från jobbet i form av kortare arbetstider, sjukskrivningar och tjänstledighet.

På kort sikt kan åtgärder som främjar kvinnors arbetskraftsdeltagande alltså öka konkurrenskraften genom att man får ”rätt person på rätt plats”. Så som vi beskrivit kan detta ske genom att exempelvis motverka normen att företrädesvis kvinnor lämpar sig som aktiva föräldrar. Detta skulle även gynna kvinnor som redan är aktiva på arbetsmarknaden genom att minska förekomsten av statistisk diskriminering mot kvinnor som grupp. Andra åtgärder kan öka utbudet av kvinnors arbetskraft och samtidigt spara pengar för staten. Det gäller exempelvis slopade bidrag till föräldrar som är hemmavarande med äldre barn, samt införandet av särbeskattning som kan öka arbetsutbudet och därmed öka skatteintäkterna.

På lång sikt finns det ett flertal andra vinster som kan förväntas uppkomma utav att låta kvinnor delta på arbetsmarknaden, arbeta mer och ha framgångsrika karriärer. Jorden kanske inte behöver fler innevånare, men europeiska länder sägs ofta hotas av en ”demografisk kris” där befolkningen blir allt äldre i genomsnitt (om detta, se Eskil Wadensjös kapitel i *Europaperspektiv* 2012). Det innebär en större försörjningsbörda för dem med beskattningsbara inkomster såvida inte födslotalen ökar vid en given nivå av immigration. Att bygga ett system där kvinnor och män delar på både marknads- och hemarbete kan vara en viktig katalysator när det gäller att uppmuntra familjer att skaffa fler barn. När kvinnor ställs inför valet mellan antingen familj eller arbetsliv är det många som väljer mer arbete och mindre familj. När det däremot går att kombinera båda sakerna väljer familjerna att skaffa fler barn. Detta är en viktig poäng i Gösta Esping-Andersens nyligen publicerade bok *The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles* där han argumenterar för vinsterna med att anpassa och bygga ut länders välfärdsstater just för att underlätta möjligheterna att kombinera arbete och familj.

Att ha jämnare fördelade arbetstider kan också förväntas få effekter på folkhälsan. Där finns idag stora könsskillnader i sjukdomar och dödsorsaker som drabbar män och kvinnor och som åtminstone till viss del antas härröra från skillnader i den tid som läggs på arbete i hemmet och på en arbetsplats. Föräldraledighet samvarierar också med mer hälsosamma livsval, exempelvis ökad försiktighet när det gäller rökning, bättre kost och mer motion.

Vi hävdar sammantaget att ett jämställt deltagande på arbetsmarknaden inte skall ses som en lyxvara som länder kan köpa om de har pengar över. Det skall ses som ett medel för att öka de samlade skatteintäkterna och den ekonomiska tillväxten. Vi har föreslagit en rad åtgärder för att genomföra kvinnotricket. De kräver i vissa fall statliga investeringar och i många fall tid för att de ska få effekt. De stora skillnaderna mellan norra och södra Europa när det gäller synen på kvinnans plats i hemmet vittnar dock om att en negativ syn på kvinnors arbetskraftsdeltagande knappast utgör någon naturlag. Ökad konkurrenskraft genom ett jämställt föräldra- och arbetsliv är en genomförbar och lönsam strategi.

Källor och litteratur

De ekonomiska fördelarna med jämställdhet framställdes i Världsbankens årliga rapport från 2012, *Gender Equality and Development* (Washington: World Bank, 2012). Grundläggande ekonomisk teori om familjen som en ekonomisk enhet finns i Gary Beckers *A Treatise on the Family* (Cambridge: Harvard University Press, 1991). Ett viktigt bidrag till diskussionen om värdet av specialisering inom hem- respektive marknadsarbete är Justin Wolfers och Betsy Stevenson artikel ”Marriage and Divorce: Changes and their Driving Forces” om teknologiska framsteg och fördelningen av hem- och marknadsarbete inom familjer (*Journal of Economic Perspectives* 21:2, 2007). Alberto Alesina, Andrea Ichino och Lukas Karabarbounis diskuterar sär- och sambeskattnings i sin läsvärda artikel ”Gender-Based Taxation and the Division of Family Chores” (*Journal of the American Economic Association: Economic Policy* 3:2, 2007). Sevärt är även Alberto Alesinas

föredrag om skatter, maktfördelning och hushållsarbete vid BBVA foundation och European Economic Association som finns tillgängligt online på <http://www.fbbva.es>.

Statistik över kvinnors och mäns utbildningsnivåer, särskilt för högre utbildning, finns samlad i publikationen *The European Higher Education Area in 2012: Bologna Process Implementation Report* (EU-kommissionen och Eurostat). Den norska studien om hur utbyggnaden av barnomsorgen påverkade barnens framtida utbildningar och framgång på arbetsmarknaden, "No Child Left Behind: Subsidized Child Care and Children's Long-Run Outcomes" skrevs av Tarjei Havnes och Magne Mogstad (*American Economic Journal: Economic Policy* 2:3, 2011) och forskningsöversikten om barnomsorgens effekter i olika länder av Christopher Ruhm och Jane Waldfogel, "Long-Term Effects of Early Childhood Care and Education" (*Nordic Economic Policy Review* 1, 2012).

Studien av hur pappors uttag av föräldraledighet påverkade barns skolresultat skrevs av Sara Cools, Jon H. Fiva och Lars Johannessen Kirkebøen och finns tillgänglig via norska statistiska centralbyråns serie av arbetsrapporter ("Causal Effects of Paternity Leave on Children and Parents", Research Department of Statistics Norway Discussion Papers Nr 657, 2011).

En av de viktigaste studierna av effekter av könskvotering på politiska prioriteringar har skrivits av Raghavendra Chattopadhyay och Esther Duflo: "Women as Policy Makers: Evidence from a Randomized Policy Experiment in India" (*Econometrica* 72:5, 2004). Lori Beaman, Esther Duflo, Rohini Pande och Petia Topalova har undersökt effekten av kvotering på kvalitén i investeringsmönster och synen på kvinnor som ledare i sin artikel "Political Reservation and Substantive Representation: Evidence from Indian Village Councils" (*India Policy Forum* 7, 2010-11) och Lori Beaman, Rohini Pande och Petia Topalova har skrivit om effekten på flickor och pojkars karriärambitioner i "Female Leadership Raises Aspirations and Educational Attainment for Girls: A Policy Experiment in India" (*Science Magazine* 335:6068, 2012).

För att läsa mer om könsskillnader i tävlingsbenägenhet mellan kvinnor och män skiljer sig åt mellan olika länder rekommenderas Juan-Camilo Cárdenas, Anna Dreber, Emma von Essen, Eva Ranehills

artikel "Gender Differences in Competitiveness and Risk Taking: Comparing Children in Colombia and Sweden" (*Journal of Economic Behavior & Organization* 83:1 2012). Muriel Niederle, Carmit Segal och Lise Vesterlunds arbetsrapport "How Costly is Diversity? Affirmative Action in Light of Gender Differences in Competitiveness" (NBER Working Paper Nr 13923, 2008) visar vidare hur kännedom om en könskvotering påverkar tävlingsbenägenheten. Priyanka Carr och Claude Steele vid Stanford University visar vidare i sin artikel "Stereotype Threat Affects Financial Decision Making" (*Psychological Science* 21:10, 2010) att fördomar om kvinnor och mäns kunskaper i matematik påverkar utfallen av experimenten. Allison L. Booth och Patrick Nolen genomförde undersökningen "Gender Differences in Risk Behavior: Does Nurture Matter?" som visade att flickor och pojkars risktagande inte skiljde sig åt om de inte gått i skola tillsammans med barn av det andra könet (i *The Economic Journal* 122:558, 2012). För en omfattande och detaljerad genomgång av litteraturen i stort och en kritisk diskussion, se Julie A. Nelsons arbetsrapport "Are Women Really More Risk-Averse than Men?" (INET Research Note Nr 12, 2012).

Ytterligare läsning om jämställdhetens roll i de europeiska strategierna för arbetsmarknadspolitiken återfinns i Mark Smith och Paola Villas artikel "The Ever-Declining Role of Gender Equality in the European Employment Strategy" (*Industrial Relations Journal* 41:6, 2010). Samma författare har också genomfört en omfattande genomgång av medlemsländernas politiska åtgärder som respons på den ekonomiska krisen och hur dessa påverkat den ekonomiska jämställdheten ("Gender Equality, Employment Policies and the Crisis in the EU Member States", Expertrapport till EU-kommissionen, 2010). Kritiken mot sättet som flexicurity lyfts fram inom denna kontext återfinns i Lise L. Hansens artikel "From Flexicurity to Flexicarity? Gendered Perspectives on the Danish Model" (*Journal of Social Science* 3:2, 2007).

Slutligen går det att läsa mer om indelningen av välfärdsstater i Gösta Esping-Andersens bok *The Three Worlds of Welfare Capitalism* (Oxford: Blackwell Publishing, 1990), samt hans analys av betydelsen av jämställdhet på arbetsmarknaden för barnafödandet i *The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles* (Cambridge:

Polity Press, 2009). En utförlig beskrivning av olika länders system för olika typer av barnledighet finns i Peter Moss "International Review of Leave Policies and Related Research 2011" (*Leave Policies and Research Network, Annual Review 2012*).